

УДК 373.6

Оксана Микитюк

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ

Сучасний рівень розвитку економіки, розбудова громадянського суспільства передбачають іншу якість освіти, яка забезпечує підготовку людини до життя у соціумі, побудованому на знаннях, на інтелектуальному багажі. Освіта сьогодні має забезпечити потреби особистості, які забезпечують її повну самореалізацію й адаптацію до життя. Перед людиною постає необхідність постійно поповнювати свої знання, щоб відчувати себе впевнено у сучасному високоінтелектуальному світі. Освіта у цьому аспекті є синтезом навчання й індивідуальної пізнавальної діяльності, виховання і саморозвитку, соціалізації та багажу інтелектуальної культури. Розвиток самоосвітньої компетентності, інтелектуальної культури учнів старших класів на уроках технологій – це завдання, яке спрямоване на інтелектуальну соціалізацію учнів, у результаті виконання якого відбувається формування інтелектуальної компетентності, інтелектуальної вихованості старшокласників. Згідно з новою програмою з технологій (10-11 клас, рівень стандарту), є вкрай “...актуальною побудова такої моделі навчально-виховного процесу, де першочерговим буде навчання старшокласників адекватно оцінювати нові обставини та самостійно формувати стратегію подолання викликів, які можуть виникати. Найбільший потенціал для подолання даної проблеми серед навчальних предметів має трудове навчання (технології), оскільки успішне розв’язання вищезгаданого завдання можливе за умов активної практичної діяльності учнів, коли їм передається ініціатива у досягненні навчальних цілей” [7].

Враховуючи сучасні тенденції розвитку технологічної освіти не лише в межах вітчизняного, але й зарубіжного досвіду, програма ставить такі *завдання*: індивідуальний розвиток особистості, розкриття її творчого потенціалу через реалізацію особистісно орієнтованої парадигми навчання; розвиток у старшокласників критичного мислення як засобу саморозвитку, пошуку і застосування знань на практиці, які є спільними для будь-яких видів виробничої діяльності людини; оволодіння вміннями практичного використання нових інформаційно-комунікаційних технологій, інтернет-технологій; формування системи компетентностей про перетворюючу діяльність людини як основу для навчання впродовж життя; розширення та систематизація знань про технології та технологічну діяльність як основний засіб перетворювальної діяльності людини; виховання свідомої та активної

життєвої позиції, готовності до співпраці у групі, відповідальності, вміння обґрунтовано відстоювати власну позицію, що є передумовою підготовки майбутнього громадянина до життя в демократичному суспільстві [7].

Структура базового модуля “Проектна технологія в перетворювальній діяльності людини” включає “Вступ” і шість розділів: Проектна технологія як складова сучасного виробництва та життєдіяльності людини, Інформаційні джерела та інформаційні технології у проектній діяльності, Художнє конструювання об’єктів технологічної діяльності, Екологічні і техногенні проблеми в перетворювальній діяльності людини, Економічний аналіз проекту, Проектування професійного успіху [7]. Таким чином, нині доцільно вести мову про розвиток самоосвітньої компетентності на уроках предмета технології у 10-11 класі.

Потреба в теоретичному обґрунтуванні, методичній розробці та впровадженні у практику системи формування самоосвітньої компетентності старшокласників зумовлена як зовнішніми стосовно сфери освіти (економічними, соціокультурними), так і внутрішніми (професійно-педагогічними) чинниками. У даний час у школах проблема формування самоосвітньої компетентності старшокласників в умовах інтерактивних комп’ютерних технологій є недостатньо розкритою та вивченою. Так, наприклад, відсутні перевірені й ефективні методики формування самоосвітньої компетентності за допомогою інтерактивних комп’ютерних технологій. Крім того, саме поняття “інтерактивні комп’ютерні технології” не має достатнього наукового обґрунтування, а у зв’язку з недавньою появою інтерактивних комп’ютерних технологій в освіті та їх стрімким розвитком, перетворенням і появою нових форм і видів, воно набуває особливої актуальності. Методологічною основою дослідження процесу формування самоосвітньої компетентності старшокласників за допомогою інтерактивних комп’ютерних технологій виступає сукупність підходів, що відображають взаємозв’язок і взаємозумовленість явищ і процесів. Підхід визначається ідеєю, концепцією, принципом і базується на основних категоріях, зокрема для компетентнісного підходу – “компетенція” і “компетентність” у різному їх співвідношенні одне з одним.

Мета статті – розглянути й охарактеризувати методологічні підходи формування самоосвітньої компетентності старшокласників на уроках технологій.

Методологічні підходи (аксіологічний, системний, компетентнісний, середовищний, діяльнісний, синергетичний) виступають аксіоматичною базою та науковою платформою дослідження процесу формування самоосвітньої компетентності старшокласників в умовах інтерактивних комп’ютерних технологій.

Аксіологічний підхід (Н. Розов, В. Сластьонін та ін.), дозволяє розглядати самоосвітню компетентність старшокласників як систему цінностей. Суть цього підходу в тому, що формування компетентності можливе лише при розгляді її як ціннісного явища, системи цінностей, які проявляються щодо позитивної особистої значущості самоосвітньої компетентності для старшокласників. Саме поняття “цінності” залишається досі дискусійним у світовій і вітчизняній науці. У західній науці “цінності” інтерпретуються або як нормативний аспект “колективної свідомості” (Е. Дюркгейм), або як “інтерес і приналежність” (А. Смолл) і визначаються за допомогою понять: а) суспільна значущість предмета, об’єкта, б) установки, орієнтації окремої особи, групи на позитивну або негативну значущість даного предмета, об’єкта.

Сучасний англійський соціолог Е. Гідденс у своє розуміння цінності включає культурний аспект. Під цінностями він розуміє “уявлення індивідів або груп людей про те, що бажано, прийнятно, добре чи погано. Відмінності у цінностях є ключем до розуміння культур. На індивідуальні цінності сильний вплив робить специфіка даної культури” [2]. Відомий російський учений А. Здравомислов розглядає цінності з позиції духовності та визначає їх як такі, що “виникли в ході розвитку самої історії, завдяки поділу праці в сфері духовного виробництва” [3]. Інтенсивний дослідницький пошук у галузі педагогічної аксіології здійснюють В. Бездухов, В. Сластьонін, та інші вчені, які вважають, що цінності – це узагальнені базові уявлення людей про цілі та норми своєї поведінки, що існують у свідомості кожної людини як певні орієнтири.

Цінність формування самоосвітньої компетентності старшокласника контексті введеного нового предмета “Технології” (2010 р.) для суспільства зумовлена як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Однак, оскільки будь-яка загальнозначуща цінність стає дійсно значущою лише з набуттям особистісного сенсу для людини, то стосовно самоосвітньої компетентності старшокласників аксіологічний підхід скеровує процес формування самоосвітньої компетентності на формування ціннісних орієнтирів у самоосвітній діяльності, на розвиток творчого потенціалу старшокласника. При цьому ефективність і цілеспрямованість цінностей зумовлюється наявністю у людини певних загальнолюдських цінностей і уявлень, які були сформовані раніше. Таким чином, реалізація аксіологічного підходу дозволяє визначити змістово-процесуальні особливості процесу формування самоосвітньої компетентності учня в умовах інтерактивних комп’ютерних технологій, забезпечити вибір методів, засобів і форм педагогічної взаємодії при організації освітнього процесу. Системний підхід (Б. Ананьєв, В. Беспалько, Б. Гершунський, В. Загвязинський, І. Лернер та ін.) дозволяє розглядати самоосвітню компетентність старшокласників як систему інте-

гральних характеристик особистості. Даний підхід дозволяє виявити інтегральні властивості самоосвітньої компетентності старшокласників, її якісні ознаки, складові відмінні особливості об'єкта, структуру і спосіб узгодження зовнішніх і внутрішніх зв'язків, взаємодію компонентів і функцій, що зберігають систему як цілісне явище. Системний підхід дозволяє нам вибудувати дослідження, обґрунтувати структуру і зміст освіти студента ВНЗ, модель і технології його розвитку. Системний підхід виступає як якісно вищий, ніж просто предметний спосіб дослідження формування самоосвітньої компетентності студента ВНЗ. Він привносить у вивчення об'єктивної дійсності принципово нові риси, такі як об'ємність, широта. Орієнтований на розгляд процесу формування самоосвітньої компетентності в умовах інтерактивних комп'ютерних технологій, системний підхід відображає діалектичну єдність безперервного і дискретного, цілісного і структурного. Базовим поняттям у системному підході є поняття "система" – сукупність елементів, пов'язаних взаємодією, що виступають як єдине ціле стосовно навколишнього середовища. С. Архангельський, обґрунтовуючи необхідність системного підходу, зазначав, що "навчальний процес – система специфічна, головне її відмінність від інших систем в тому, що її функціонування відбувається на основі внутрішніх психічних процесів учнів, студентів і викладачів, кожен з яких аналізує і формує різноманітні інформаційні потоки, виходячи зі своєї індивідуальної, змістової діяльності при вирішенні тих чи інших загальних завдань навчання" [1].

У зв'язку з цим самоосвітню компетентність старшокласника можна розглядати як підсистему навчального процесу. Центральною ланкою в даній системній ієрархії виступає особистість старшокласника. З іншого боку, сам старшокласник, впливаючи на інших і навколишнє середовище, виступає структурним елементом інших систем. Таким чином, застосування системного підходу до процесу формування самоосвітньої компетентності за допомогою інтерактивних комп'ютерних технологій дозволяє створювати моделі цього процесу і, отже, робить більш спрощеним його дослідження. Системний підхід проявляється не лише в умінні описати безліч будь-яких структур, а й у тому, щоб виділити кінцевий варіант, необхідний для реалізації конкретно заданої мети. Формування самоосвітньої компетентності за допомогою інтерактивних комп'ютерних технологій можна представити як сукупність дій, що включають: виявлення чинників, що створюють домінанту розвитку особистості, відповідно тип середовища, в якому навчається особа на уроках "Технологій"; встановлення взаємовпливу організованого навчання і середовищних умов, що впливають на процес формування самоосвітньої компетентності

старшокласника; проектування оптимальної композиції комунікативних, інформаційних, навчальних, творчих середовищ.

Середовище має величезний особистісно-розвиваючий і професійно-утворюючий потенціал. У зв'язку з цим освітнє середовище розглядається нами як простір значущих подій, що мають освітню цінність. Середовищний підхід проявляється у зв'язку з наслідками впливу середовища (єдиний інформаційно-освітній простір, етнічна приналежність та ін.), а також у зв'язку з мотивацією самоосвітньої діяльності як наслідку певних, у тому числі самоосвітніх, потреб.

Розглянемо поняття “освітнє середовище”. У найзагальнішому сенсі середовище можна розглядати як оточення, з яким взаємодіє той чи інший суб'єкт, те, серед чого перебуває суб'єкт, за допомогою чого формується його спосіб життя, що опосередковує його розвиток і типізує особистість. Освітнє середовище є певною субстанцією, яка, на відміну від порожнього простору, має певні властивості, що впливають на взаємодію між об'єктами. Аналіз наукових досліджень у галузі педагогіки, психології, соціології, культурології, екології свідчить про те, що освітнє середовище визнається вченими одним із провідних факторів розвитку особистості, чим і зумовлено його зростаюче значення як фактора становлення та соціалізації особистості. Велика увага до розробки питань взаємозв'язку середовища й освітнього процесу приділялася такими вченими як Я. Коменським, Ж.-Ж. Руссо, М. Монтессорі, Д. Дьюї та ін., а також у роботах вітчизняних педагогів і громадських діячів. Російський педагог С. Шацький [9] виділив цілу типологію середовищ: класове, громадське, духовне, соціальне, природне, емоційне та ін. Середовищний підхід, сформульований у кінці ХХ ст. Ю. Мануйловим [6], визначає такі ключові поняття середовища: стихія, ніша, спосіб життя, особистість. Ніша – це конкретний простір можливостей, що дозволяє задовольняти потреби (наприклад: творчий проект із предмета “Технології”, навчальна діяльність, телевізійна програма, життєва філософія, тощо). Можна виділити природні, суспільні, культурні ніші. Під стихією розуміється зовні не організована, нічим не стримувана сила, що діє у природному та суспільному середовищі (наприклад: інформаційний потік, хвилі інтересу, яскраве виявлення прагнення до чого-небудь, коливання настрою та ін.). Спосіб життя – це спосіб буття і спосіб досягнення поставлених цілей. Особистість виступає об'єктом і суб'єктом виховання і навчання.

Стосовно дослідження процесу формування самоосвітньої компетентності старшокласника в умовах інтерактивних комп'ютерних технологій нішами виступають освітній простір школи, гімназії, приватного навчального закладу, уклад життя, стиль або особа освітнього закладу, притаманні йому цінності та традиції, а також матеріально-технічна база, що включає інтерактивні

комп'ютерні технології, які спонукають, допомагають, дозволяють породжувати самоосвітню компетентність. Таким чином, середовищний підхід до процесу формування самоосвітньої компетентності в умовах інтерактивних комп'ютерних технологій проявляється у виявленні факторів та особливостей педагогічного середовища, а також соціальних та інших середовищ, що зумовлюють становлення і розвиток цієї якості старшокласників. Самоосвітня компетентність є особистісною характеристикою, що виявляється в діяльності. Категорія діяльності займає важливе місце в розробці багатьох досліджень як методологічна основа (А. Леонтьєв, В. Шадриков, Т. Шамова та ін.). Будучи однією з базових у сучасній психолого-педагогічній літературі, категорія діяльності розглядається як “ядро психологічної теорії та практики” (А. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.) як “значущі” переживання (Ф. Басін), як орієнтовні дії (П. Гальперін) та ін. Діяльність, як зазначає С. Рубінштейн, – це сукупність дій, спрямованих на досягнення цілей. Таким чином, самоосвітня діяльність – це самостійні дії, спрямовані на підвищення рівня освіченості, отримання нових знань, удосконалення технологічних умінь і навичок старшокласників. “Ефективна побудова самоосвітньої діяльності старшокласника можлива при організації освітнього процесу, орієнтованого на самостійний розвиток компетентності учнів” [7]. Разом із тим, це і вільний доступ до бібліотек (як звичайних, так і електронних), і доступ до всевітньої мережі Інтернет (енциклопедії, форуми, аудіо- та відеолекції, вебінари, освітні послуги інших організацій і центрів та ін.).

Важливим базовим орієнтиром у вивченні самоосвітньої компетентності старшокласників є діяльнісний підхід, який дозволяє розглядати самоосвітню компетентність як результат самоосвітньої діяльності. Діяльнісний підхід розглядається як навчання способам діяльності в умовах інтерактивних комп'ютерних технологій, як навчання різних дій, адекватних поставленим самоосвітнім цілям. Даний підхід полягає в орієнтації на особистість як мету, суб'єкт, результат і головний критерій його ефективності. Діяльнісний підхід (І. Зимня, К. Абульханова-Славська, А. Леонтьєв, П. Борисов, Л. Виготський, В. Кондратьєва та ін.) дав підстави дослідити розвиток самоосвітньої компетентності старшокласника як якісне перетворення його внутрішньоособистісних особливостей, що здійснюються в організованій самоосвітньої діяльності. Відповідно до цього підходу самоосвітня компетентність в умовах інтерактивних комп'ютерних технологій проявляється у вмотивованій і цілеспрямованій самоосвітній діяльності за допомогою інтерактивних комп'ютерних технологій. Діяльнісний підхід виявляє такі характеристики, як здатність рефлексувати вихідний рівень самоосвітньої компетентності, своїх можливостей, об'єк-

тивно оцінювати ступінь змін, що відбулися у своїй самоосвітньої діяльності, готовність до змін у життєдіяльності тощо. В основі цього підходу лежить ідея становлення та розвитку особистості як суб'єкта різноманітних видів і форм самоосвітньої діяльності.

Діяльнісний підхід до навчання дозволяє засвоювати знання в результаті виконання відповідної діяльності. Для формування самоосвітньої компетентності за допомогою інтерактивних комп'ютерних технологій діяльність ґрунтується на роботі з інтерактивними апаратними засобами, готовими інтерактивними програмними засобами та розробці власних, що дозволяє на власному досвіді переконатися в ефективності інтерактивних комп'ютерних технологій у навчанні, створює умови для самовираження.

Синергетичний підхід дозволяє розглядати самоосвітню компетентність старшокласників як умову самоорганізації самоосвітньої діяльності. Даний підхід до розгляду проблеми дослідження дозволив нам визначити цю область наукових знань, у тому числі її термінологічне забезпечення, як таку, котра саморозвивається в освітньому середовищі. В умовах постійно зростаючих інформаційних потоків теорія про самоорганізацію і саморозвиток знаходить все більшу кількість прихильників як у природничих (фізика, математика, кібернетика), так і в гуманітарних (соціологія, антропологія, психологія і педагогіка) сферах знань. Синергетичний підхід вносить істотний вклад у дослідження, тому що дає можливість не лише оперувати категоріями, концепціями, теоріями, близькими до вивчення предмета дослідження, а й запозичати і застосовувати методи та методика дослідження будь-якої з перелічених вище сфер знань. Синергетика в широкому сенсі вивчає завжди відкриті системи, які обмінюються енергією із зовнішнім середовищем. Погодилося з думкою засновника синергетики Г. Хакена про те, що принципи самоорганізації різних за своєю природою систем (від електронів до людей) одні й ті ж. Це і є тією загальною підставою, яка необхідна, як зазначалося вище, для перенесення загальних закономірностей синергетики у сферу педагогіки. Тому дуже важливо в системі формування самоосвітньої компетентності старшокласника забезпечити його активізацію на творчу самоосвітню діяльність шляхом залучення й участі у виконанні творчих проектів із використанням інтерактивних комп'ютерних технологій.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку українського суспільства відбувається реформування системи освіти, що відповідає перспективним світовим тенденціям. Держава потребує висококваліфікованих спеціалістів, здатних до ефективної професійної роботи за фахом і конкурентоспроможних на ринку праці, тобто фахівців, компетентних у своїй предметній галузі та з багажем інтелектуальної культури. У зв'язку з цим самоосвітню компетент-

ність старшокласника можна розглядати як підсистему навчального процесу. Центральною ланкою в даній системній ієрархії виступає особистість старшокласника. При формуванні самоосвітньої компетентності за допомогою інтерактивних комп'ютерних технологій старшокласники забезпечують оптимальні умови навчання предмета "Технології" у старшій школі.

Посилання:

1. *Архангельский С. И.* Некоторые методологические вопросы введения в теорию обучения высшей школы / *С. И. Архангельский* // Вопросы повышения эффективности теоретических исследований в педагогической науке : в 2 ч. — М., 1976. — Ч. II. — 238 с.
2. *Гидденс Э.* Социология. / пер. с англ.; науч. ред. *В. А. Ядов*; общ. ред. *Л. С. Гурьевой, Л. Н. Посилевича.* — М., 1999. — 345 с.
3. *Здравомыслов А. Г.* Потребители. Интересы. Ценности / *А. Г. Здравомыслов.* — М., 1986. — 237 с.
4. *Кондратьева В. А.* Идеи деятельностного подхода в современной педагогике / *В. А. Кондратьева* // Концепция философии образования и современная антропология : сб. науч. ст. — Новосибирск, 2001. — 146 с.
5. *Кузнецова А. Г.* Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике / *А. Г. Кузнецова.* — Хабаровск, 2001. — 187 с.
6. *Мануйлов Ю. С.* Средовой подход в воспитании [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / *Мануйлов Юрий Степанович.* — М., 1997. — 192 с.
7. Навчальна програма з предмету технології. Рівень стандарту. — К., 2010. — 16 с.
8. *Поздеева С. И.* Открытое совместное действие педагога и ребенка как образовательная инновация // Переход к Открытому образовательному пространству. Типологизация образовательных инноваций / под ред. *Г. Н. Прокументовой.* — Томск, 2009. — Ч. 2. — 135 с.
9. *Шацкий С. Т.* Избранные педагогические сочинения / *С. Т. Шацкий.* — М., 1958. — 346 с.

References (transliterated and translated):

1. *Arkhangelskiy S.* Nekotoryye metodologicheskiye voprosy vvedeniya v teoriyu obucheniya vysshey shkoly (Some methodological issues of the introduction to the theory of high school education) // Issues of increasing the efficiency of theoretical research in pedagogical science: in 2 parts. Moscow, 1976, part II, 238 p.
2. *Giddens E.* Sotsiologiya (Sociology). Moscow, 1999, 345 p.
3. *Zdravomyslov A.* Potrebiteli. Interesy. Tsennosti (Consumers. Interests. Values). Moscow, 1986, 237 p.
4. *Kondratyeva V.* Idei deyatelnostnogo podkhoda v sovremennoy pedagogike (The ideas of the activity approach in modern pedagogy) // The concept of the philosophy of education and modern anthropology: collection of scientific papers. Novosibirsk, 2001, 146 p.
5. *Kuznetsova A.* Razvitiye metodologii sistemnogo podkhoda v otechestvennoy pedagogike (The development of the methodology of systematic approach in national pedagogy). Khabarovsk, 2001, 187 p.
6. *Manuylov Yu.* Sredovoy podkhod v vospitanii (Environmental approach in the education). Synopsis. Moscow, 1997, 24 p.
7. Navchalna prohrama z predmetu tekhnolohii. Riven standartu (The curriculum of the subject technology. The level of the standard). Kyiv, 2010, 16 p.
8. *Pozdeyeva S.* Otkrytoye sovmestnoye deystviye pedagoga i rebenka kak obrazovatel'naya innovatsiya (Open mutual actions of a teacher and a child as an educational innovation)

// The transition to open educational space. Typology of educational innovation. Tomsk, 2009, part 2, 135 p.

9. *Shatskiy S.* Izbrannyye pedagogicheskiye sochineniya (Selected pedagogical works). Moscow, 1958, 346 p.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2013

О. Микитюк

Пути формирования самообразовательной компетентности старшеклассников на уроках технологий

В статье рассматриваются пути формирования самообразовательной компетентности старшеклассников, методологические приемы формирования самообразовательной компетентности на уроках технологии в 10-11 классах. Автор делает вывод, что на современном этапе развития украинского общества происходит реформирование системы образования, отвечающей перспективным мировым тенденциям. Государство требует высококвалифицированных специалистов, способных к эффективной профессиональной работе по специальности и конкуренции на рынке труда, то есть специалистов, компетентных в своей предметной области и с багажом интеллектуальной культуры. В связи с этим самообразовательную компетентность старшеклассника можно рассматривать как подсистему учебного процесса. Центральным звеном в данной системной иерархии выступает личность старшеклассника. При формировании самообразовательной компетентности с помощью интерактивных компьютерных технологий старшеклассники обеспечивают оптимальные условия обучения предмету “Технологии” в старшей школе.

Ключевые слова: самообразовательная компетентность, интерактивные компьютерные технологии, методологические подходы.

О. Mykytyuk

Ways of Formation of Self-Educational Competence of Senior Pupils on the “Technology” Lessons

The article considers ways of forming self-educational competence of senior pupils and methodological methods of forming self-educational competence on the “Technology” lessons in 10-11th forms. The author concludes that at the present stage of Ukrainian society development reforms take place in the education system that meets the prospective international trends. The state requires highly skilled professionals capable of effective professional work and competitive on the labor market, that is, professionals competent in their subject area and with the luggage of intellectual culture. In this regard, self-educational competence of senior pupils can be regarded as a subsystem of the educational process. The individuality of a senior pupil appears to be central link in the systemic hierarchy. In the formation of self-educational competence with the help of interactive computer technologies senior pupils provide optimal conditions for teaching the subject “Technology” in high school.

Key words: self-educational competence, interactive computer technologies, methodological approaches.

Рецензент – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник С. М. Вдович